

ב. בין מלך ישראל לבין הנביא

שאלת היחס בין מלך ישראל לבין אלישע נביא הדור נידונה (אמנם כשאלה צדדית) הן בסיפורנו והן בסיפור ריפוי נעמן. בשני הסיפורים הללו שולח הנביא אל המלך דברים שיש בהם כדי להצילו מתגרת ידם של הארמים:

ה', ח וַיְהִי כִשְׁמַע אֱלִישֶׁע אִישׁ הָאֱלֹהִים כִּי קָרַע מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת בְּגָדָיו

וַיִּשְׁלַח אֶל הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר...

ו', ט וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר...

ההבדל העיקרי בין שתי השליחויות הללו הוא, שבסיפור הקודם הצלתו של המלך הייתה מסכנה דמיונית - מ'תואנה' שמבקש כביכול מלך ארם כדי להילחם בישראל - ואילו בסיפורנו שליחותו של אלישע נועדה להציל את המלך ואת חייליו מסכנתם הממשית של מארבים ששמו להם חיילי ארם. הבדל נוסף הוא שבסיפור ההוא הייתה השליחות חד-פעמית, ואילו בסיפורנו חזרה פעם אחר פעם. ועוד: בסיפור ההוא לא נאמר דבר על תגובת מלך ישראל לשליחות ששלח אלישע, ושמו של מלך ישראל אינו מופיע עוד בהמשך הסיפור עד לסופו, ואילו בסיפורנו מתוארות תגובותיו של המלך, והוא גם שב ומופיע בסיומו של הסיפור.

מה היו תגובותיו של מלך ישראל לשליחות ששלח אליו אלישע?
כך מתוארת בכתוב שליחותו של אלישע אל המלך:

ט וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר:

הַשֹּׁמֵר מֵעֵבֶר הַמְּקוֹם הַזֶּה כִּי שָׁם אַרְם נֹחֲתִים.

ותגובתו של המלך אף היא בשליחות מול שליחות:

י וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ אִישׁ הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירָה

וְנִשְׁמַר שָׁם לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתֵּים.

מה פשר שליחות זו "אל המקום", הרי בכך מסכן המלך את חייליו, כשהוא מקרבם אל האויב הארמי 'הניחת' באותו מקום? לכאורה, תגובתו של מלך ישראל הייתה צריכה להיות מעין זו: 'וישמר מלך ישראל מעבור במקום אשר אמר לו איש האלהים...!'. הבה נראה כיצד פירשו זאת המפרשים:

רש"י: "וישלח מלך ישראל" - היה שולח ורואה אם אמת הוא...
שהזהיר איש האלוהים מעבור שם.

רלב"ג: לבחון אם היה דבר הנביא אמת, שלח שם מלך ישראל אל
המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם, ומצא אמיתות דבר

הנביא תמיד, לא פעם אחת בלבד ולא שתי פעמים לבד, אך
בחן זה פעמים רבות.

מצודת דוד: "וישלח" ... - ושלח שם לדעת אם האמת אתו... והיה המלך
נשמר משם כאשר ראה שאמת הדבר... פעמים רבות הזהירו
הנביא ומצאם אמיתיים ונשמר שמה.

מה מלמדת תגובתו של מלך ישראל על יחסו אל הנביא ואל נבואותיו? התשובה
ברורה: חוסר אמון באמיתות נבואתו. עד שלא יראו שלוחיו של מלך ישראל במו
עיניהם את החיל הארמי המסתתר במקום שציין הנביא, לא יאמין מלך ישראל
באמיתות דבריו. ולא פעם אחת בחן המלך זאת, אלא פעמים רבות בחן זאת עד
שהשתכנע.

לו היה אלישע נביא בלתי-מוכר, הפותח את פעילותו הנבואית אך בסיפורנו, היה
מלך ישראל נוהג כדין:

כשיבוא אדם הראוי לנבואה במלאכות השם... אומרים לו: אם נביא
אתה, אמור דברים העתידים להיות, והוא אומר. ואנו מחכים לראות
היבואו דבריו אם לא יבואו... ואם באו דבריו כולן, יהיה בעינינו נאמן.
ובודקין אותו פעמים הרבה, אם נמצאו דבריו נאמנים כולן, הרי זה נביא
אמת.

(רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק י הלכות א-ב)¹

אולם אלישע הרי עומד בסיפורנו בשיא פעילותו! עוד מתחילת דרכו הרי הוכר
כתלמידו של אליהו, אשר ירש את תפקידו ואת רוח נבואתו. מאחוריו נבואות אחדות
ומעשי נס שעשה ליחידים ולעם ישראל כולו, ואף מלך ישראל נוכח בחלק מאלו.² מהו
אפוא פשר פקוקו בנבואת אלישע בסיפורנו?

אין זאת אלא ביטוי לקטנות אמונה. חוסר האמון באלישע ובכוחו לחולל נסים
ולראות נסתרות, מצאנוהו לא אחת ולא שתיים במחזור הסיפורים אודותיו, ואף
המקורבים אל הנביא לקו בו לעתים. ובכל זאת, מיוחד הוא מקומו בשניים: ראשית,

1. הרמב"ם מסתמך בדבריו אלו על פסוקי התורה בדברים "ח, טו-כב, העוסקים בנביא האמת
לעומת נביא השקר ובדרך להבחין ביניהם, והוא מצטט את פסוקים כא-כב שם: "וכי תאמר
בְּלִבְבְּךָ: אֵיכָה נִדְעֵ אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְרוּ ה' אֲשֶׁר דִּבְרַת הַנְּבִיא בְּשֵׁם ה', וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר
וְלֹא יָבוֹא, הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְרוּ ה'..."

2. על איחורו של סיפורנו ניתן להסיק מהיותו ממשיכו של קודמו - סיפור ריפוי נעמן, ועל
מיקומו של שני אלו בתוך מחזור סיפורי אלישע כולו. כמו כן, ברור שסיפור המלחמה
במואב בפרק ג', סיפור שבו נזקק מלך ישראל לנבואתו של אלישע ונוכח באמיתותה, הוא
מראשית פעילותו הנבואית, כפי שכתבנו בסדרת העיונים המוקדשת לסיפור ההוא.

הפעם מלך ישראל הוא המביע במעשיו חוסר אמון בנביא;³ ושנית, נראה כי הפעם אין מדובר בבדיקה אחת של דברי הנביא (כלומר, בהבעה חד-פעמית של חוסר אמון בו), אלא בבדיקה חוזרת ונשנית, שיש בה חוסר אמון מתמשך.

מלך ישראל שב ומופיע בסיום סיפורנו, בשלושת פסוקיו האחרונים. אף שיחסו אל הנביא מצטיין בכבוד ובצייתנות (הוא מכנהו "אבי" ופועל על פי הוראותיו, שהן הפך כוונתו שלו), ניכר גם הפעם מתח מסוים בין המלך לנביא. המלך סבור שכוונת אלישע, שהביא את חיילי ארם לתוך העיר שומרון, היא לאפשר את הריגתם, ועל כן הוא שואל "הַאֲכָה אֲכָה אָבִי?". אין הוא יורד לסוף דעתו של הנביא, שדווקא התנהגות נדיבה כלפי חיילי האויב עשויה להניב פירות לטווח הרחוק, ולהביא לביטול מדיניות הפשיטות של גדודי ארם בארץ ישראל.

תשובתו של אלישע יש בה גערה כלפי המלך:

כב ויאמר: לא תקם! האֲשֶׁר שְׁבִית בְּחַרְבְּךָ וּבְקִשְׁתְּךָ אֶתָּה מִכָּה!?

ועל משמעותם המדויקת של דברי הנביא נעמוד בעיון ז, שיוקדש לדו-שיח זה.

מהי משמעותו של הניגוד המתוח הזה שבין המלך לנביא, ניגוד הפותח את סיפורנו ואף מסיימו?

נדמה כי תפקידו של מלך ישראל בסיפורנו דומה לתפקידו בסיפור ריפוי נעמן: בשני הסיפורים הוא משמש כדמות משנית, שהוויתור עליה לא היה פוגע בעיקר העלילה. ואדרבה: הופעתו ופעילותו מעכבות את מציאת הפתרון לבעיה בכל אחד מן הסיפורים. בשני הסיפורים גם מהווה דמותו של המלך דמות-נגד לזו של אלישע.

אף הפתרון לשאלתנו בשני הסיפורים אחד הוא: כוונת כל אחד מן הסיפורים היא ללמדנו כי אלישע פועל לטובת עמו, אף שמלך ישראל אינו ראוי לכך. אף שהמלך נהנה בסופו של דבר מפעילותו הנבואית של אלישע, לא טובת המלך כשלעצמו היא העומדת לעיני הנביא. דבר זה בולט בשני הסיפורים, דווקא בגלל השליחות ששולח אלישע בשניהם ישירות אל המלך, במטרה להצילו מתגרת יד הארמים. והרי מלך זה מתגלה בקטנות אמונתו, בחולשתו ובקוצר דעתו, ומדוע אפוא מסייעו אלישע? התשובה היא שאלישע עושה זאת למרות המלך. המלך, לא זו בלבד שאינו ראוי לישועה הניסית, אלא הוא אף מעכבה לעתים במעשיו ובמחדליו. אלישע אינו צריך להתגבר רק על מכשולים חיצוניים, אלא אף על אלו שמקורם במלך ישראל עצמו.

כל זאת עשה הנביא בחפצו להיטיב עם ישראל, יהא מלכו אשר יהא.

3. התנהגותו של מלך ישראל בסיפורנו חמורה בהרבה מהתנהגותו בסיפור ריפוי נעמן: שם לא העלה על דעתו כלל לפנות אל הנביא כדי לפתור את הבעיה שעמדה לפניו - לרפא את נעמן מצרעתו כדרישת מלך ארם.